

BRATISLAVSKÝ ROBINZON – REÁLNA OSOBNOSŤ ALEBO LITERÁRNA POSTAVA?

BRATISLAVA ROBINSON – REAL PERSON OR LITERARY FIGURE?

Marta Ševcová

Katedra slovenskej literatúry a literárnej vedy, Filozofická fakulta, UMB v Banskej Bystrici

1.1.1. učiteľstvo akademických predmetov, 2. rok Mgr. štúdia, denná forma štúdia

marta.sevcova@gmail.com

Konzultantka: **Mgr. Martina Kubealaková, PhD. (martina.kubealakova@umb.sk)**

Kľúčové slová

Karol Jetting, Prešporský Robinzon, barokový cestopis, historická narácia, literárna fikcia

Key words

Karol Jetting, Pressburg Robinson, baroque travelogue, historical narrative, literary fiction

V príspevku predstavujeme zaujímavý titul slovenskej literatúry, ktorého význam a vplyv na verejnosť môžeme sledovať naprieč generáciami od konca 18. storočia až po súčasnosť. Ide o knihu, ktorá je už vyše dvoch storočí fixovaná v slovenskej kultúre ako kniha autentických zápiskov Karola Jettinga, rodáka z Bratislavy. Vďaka svojmu neobyčajnému cestovateľskému životu bol Jetting známy pod prezývkou Prešporský Robinzon a takto ho najmä bratislavská verejnosť pozná dodnes. Pomenovanie Robinzon sa nachádza už v samotnom názve nemeckého originálu knihy, ktorá vyšla vo Viedni v roku 1797 a jej názov v preklade znie: *Prešporský Robinzon, alebo podivuhodné dobrodružstvá Karla Jettinga, rodeného Uhra. Príspevok k poznaniu krajín a ľudí.*

Na vydanie knihu nepripravil autor zápiskov Karol Jetting, ale až niekoľko rokov po jeho smrti tak spravil neznámy editor (podpísaný len ako „Verfasser“). Ten do knihy zaradil úvod, v ktorom vysvetľuje okolnosti jej vydania. Editor sa hneď v úvode priznáva, že nevelmi veril v skutočnú existenciu ľudí, ktorí by zažili dobrodružstvá, ako sa o nich píše v robinzonádach. Sporil sa o to aj s človekom, ktorý sa neskôr predstavil ako syn samotného Karola Jettinga. Zmienkou o rozhovore so synom hrdinu knihy sa neznámy editor usiluje potvrdiť vierohodnosť textu – a aj jeho presvedčili práve zápisky získané od Jettingovho syna: *„Dokázal mi pravdivosť svojho tvrdenia tak presvedčivo, že som sa cítil premožený. Dobrovoľne som zaplatil prehratú stávkou a poprosil som ho, aby mi papiere nechal. Priateľ vyhovel mojej prosbe. Dal som papiere do poriadku, upravil štýl a všetko predkladám verejnosti“* (Jetting, 1972, s. 10).

V texte knihy sa dozvedáme, že Jetting sa narodil v Bratislave 13. septembra 1730. Po štúdiách istý čas pracoval vo Viedni, neskôr sa vďaka neznámemu dobrodincovi presťahoval do Anglicka, kde sa dostal do služieb kráľa. Dvakrát bol vyslaný na cesty ako kráľovský úradník, najskôr do Senegalu, neskôr do Marseille. Ani raz nedosiahol cieľ, na oboch cestách sa dostal do otroctva, vždy však šťastne vyviazol. Počas druhej plavby strávil aj niekoľko rokov na opustenom ostrove. Tu sa učil stavať si obydlie, pestovať rastliny či udomáčňovať zvieratá. Mal taktiež zvieracích priateľov – dvoch psov, a po čase k nemu pribudol aj ľudský priateľ – kapitán lode, na ktorej vypukla vzbura. Po rôznych dobrodružstvách, ako napríklad stretnutie s domorodcami, sa obom podarilo dostať do Anglicka a Jetting sa ku koncu života presťahoval späť do Bratislavy. Tu sa Jettingovo rozprávanie končí. V knihe sa nespomína rok úmrtia a nepoznáme ani konkrétne miesto jeho odpočinku. Avšak na Ondrejskom cintoríne, asi najznámejšom cintoríne v Bratislave, nám Karola Jettinga pripomína honosný pomník, ktorý ako pamiatku na slávneho rodáka, Prešporského Robinsona, dala postaviť Mestská rada Bratislavy v roku 1844 (v roku 1944 bol rekonštruovaný a od 60-tych rokov je zaradený medzi kultúrne pamiatky). Tu je už aj dátum jeho smrti, rok 1790.

Kniha je špecifická práve svojím dosahom v mimoliterárnom kontexte – pomník v Bratislave venovaný významnému rodákovi či nedávno premenovaná Zátoka Karola Jettinga na Dunaji. Nájde sa o ňom aj mnohé články a zmienky ako spomienky na výnimočnú osobnosť z našich dejín, napr. od kronikára a popularizátora histórie mesta Bratislavy Ovidia Fausta (1944), v publikácii *Národný kalendár* Matice slovenskej z roku 1995, autora literatúry faktu Viliama Apfela v knihe,

... lebo len prach si. Príbehy z histórie, ktoré sa nevošli do dejepisu (2006) či vo viacerých internetových zdrojoch (napriek tomu, že nejde o relevantné či odborné zdroje, v kontexte príkladov vnímania Jettinga ich považujeme za opodstatnené – Wikipedia.com, bratislava.sme.sk, magistra-historia.sk, trampnet.sk...). K dispozícii máme taktiež viaceré literárne spracovania jeho života, napr. román od Ruda Olšinského *Bratislavský Robinzon* (1959), spracovanie pre deti a mládež od Józsefa Hunyadyho *Dobrodružstvá bratislavského Robinsona* (1972) dokonca aj v poľskom preklade, no najmä prvý slovenský preklad nemeckého originálu od Hany Ferkovej (1972).

Ako príklad vnímania Karola Jettinga v súčasnosti priblížime článok v knihe autora literatúry faktu Viliama Apfela z roku 2006, ktorý v nej mapuje viaceré významné osobnosti našich dejín, medzi nimi aj Prešporského Robinsona. Príbeh jeho života však prebral zo spomínaného románového spracovania z 50. rokov od Ruda Olšinského a verný preklad nemeckého originálu od Hany Ferkovej z neznámeho dôvodu úplne vynechal, pričom Olšinský v úvode svojej knihy priznáva, že si viaceré údaje musel domyslieť a doplniť – toto priznanie Apfel pri spracovaní informácií do svojho príspevku vôbec nebral do úvahy. Článok je teda stručným prehľadom Jettingovho života a Apfel v jeho závere vyslovuje výčitku, že po takej významnej osobnosti nemáme pomenované ulice či námestia: „Za to, že si dnes aspoň takto na tohto svojrázneho cestovateľa, moreplavca a bratislavského rodáka môžeme spomenúť, vďačíme predovšetkým anonymnému autorovi z roku 1797, ktorý podľa Jettingových zápiskov vydal vo Viedni knihu *Der Ungarische Robinson...*“ (Apfel, 2006, s. 117 – 118).

Všetky spomínané publikácie preberali obsah nemeckého originálu knihy ako fakt. Vydané Jettingove zápisky takto prezentovaným vnímaním naberajú status textu s historickou výpovednou hodnotou, o pochybnosti ktorej doteraz len v skromnej miere mali dôvod uvažovať napríklad redaktor Peter Getting, no najmä autor doslovu k prvému slovenskému prekladu Ján Poliak. Prešporský Robinzon je teda už niekoľko generácií považovaný za reálnu historickú osobnosť na základe knihy jeho zápiskov, ktorá je prapôvodcom tohto vnímania.

Pred samozrejmosťou prijatia obsahu knihy ako opisu vierohodných historických faktov však vystríhal už Ján Poliak v spomínanom doslove z roku 1972. Na základe uvedomenia si viacerých faktografických disproporcií, ale aj upozornenia na zhodné motivické pasáže s dielom, ktoré sa núka už v názve knihy o Jettingovi, vyslovuje teóriu o nezhode obsahu autentických zápiskov a ich literárneho spracovania. Napriek viacerým kritickým postrehom však dielo hodnotí takto: „Nielen ako literárny a čiastočne aj historický dokument o človekovi, ktorý sa narodil a umrel v Bratislave, ale aj ako zaujímavé čítanie“ (Poliak, 1972, s. 135).

Vzhľadom na takýto status textu sa objavila snaha dozvedieť sa čo najviac historicky doložiteľných informácií o zaujímavej osobnosti z našej minulosti. Prvým krokom by mohlo byť zistenie identity neznámeho editora knihy či objavenie rukopisu Jettingových zápiskov, čo spomína už Poliak v dohovore: „... zisťovanie skutočného autora *Prešporského Robinsona* bolo by teraz nepochybne náročnou a priam detektívnou úlohou. Tým viac, že stopy by bolo treba hľadať predovšetkým vo viedenských archívoch“ (Poliak, 1972, s. 131). Oslovili sme teda niekoľko inštitúcií doma aj v zahraničí, ktoré by mohli disponovať informáciami o Karolovi Jettingovi, prípadne uchovávať originál jeho zápiskov (Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Slovenský národný archív, Archív hlavného mesta Slovenskej republiky Bratislavy, Österreichisches Staatsarchiv a Österreichische Nationalbibliothek vo Viedni, Magyar Nemzeti Levéltár v Budapešti či National Maritime Museum v Londýne). Bratislavské matriky nám zaslali informácie o absencii záznamov o Jettingovom narodení či úmrtí (na chýbajúce záznamy už upozornil spomínaný Peter Getting). Žiadna z oslovených inštitúcií však nedisponuje ani akýmkoľvek zmienkami o tomto cestovateľovi, nieto ešte jeho rukopisnými zápiskami. Nepodarila sa nám odhaliť ani totožnosť neznámeho editora. Jedinou indíciou je názov vydavateľstva na úvodnej strane nemeckého originálu: *Im Verlag der Binzischen Buchhandlung*. O danom vydavateľstve sa nám nepodarilo nájsť žiadne všeobecné informácie, len názvy niekoľkých kníh, ktoré v ňom boli vydané približne v rovnakých rokoch ako kniha o Jettingovi. Zaujímavé je, že niektoré z nich majú v názve indície, ktoré odkazujú, že tiež pôjde o zápisky (*Tagebüchern*), avšak s rozdielnou tematikou. Najnovšiu knihu sme našli z roku 1810, neskôr sa nám už informácie o danom vydavateľstve nájsť nepodarilo.

Symbolické prejavy uznania, úcty, rovnako aj „kultúrna pamäť“ referujú na Karola Jettinga ako na reálneho človeka. Pátranie po informáciách o ňom však bolo zatiaľ neúspešné, nenašla sa žiadna historicky relevantná stopa po jeho živote. To síce nedokazuje, že neexistoval, ale ak sa o autorovi dobovo významného, resp. populárneho diela nezachoval ani jediný vierohodný údaj, vzbudzuje to istú opatrnosť a kritický prístup k samozrejmosti, s akou sa jeho život a účinkovanie doteraz prijímali. Jediné, z čoho môžeme usudzovať o hodnovernosti autora a zanechaných zápiskov, je text knihy vydaný neznámym editorom, a preto sa na nasledujúcich riadkoch sústredíme práve na samotný text. Ak vychádzame z konvenčného názoru na Jettinga, že ide o reálne žijúceho autora a že jeho zápisky sú autentické, tak k textu knihy budeme pristupovať ako k reprezentácii skutočne zažitých udalostí. Súčasťou takéhoto čítania je pravdivostné hodnotenie textovo sprostredkovaných faktov. Vyjadrené terminológiou teórie možných svetov, text zakladá svet, ktorý je modelom minulosti existujúcej pred aktom písania (Doležel, 2002, s. 357). To znamená, že kniha by mala spĺňať aspoň základné znaky ne-fikčného naratívu (pre jasnosť a úspornosť vyjadrovania ho možno nazvať faktuálnym). Pri čítaní počítame s tým, že minimálne najdôležitejšie časové údaje či zemepisné reálie uvedené v rozprávaní budú zodpovedať objektívne zistiteľným skutočnostiam.

Vzhľadom na absenciu samotných autentických zápiskov sme sa opierali najmä o ich literárne spracovanie, keďže neznámy editor v úvode tvrdí, že dielo predkladá verejnosti bez väčších zásahov do textu. Zápisky sú nám dostupné v spomínanom preklade Hany Ferkovej z roku 1972. Komparáciou s nemeckým originálom sme sa presvedčili o vierohodnosti slovenského prekladu, keď sme si všetky faktografické údaje či iné indície overovali aj v origináli – po overení a dokázaní ich pravdivosti by mohli tvoriť faktuálny základ textu.

Geografické údaje v texte však v mnohých prípadoch odkazujú na neexistujúce názvy miest (*Darbedd*, *Arzonmur*, *Glim*), riek (*Salech*) či ostrovov (*León*). Výskyt viacerých fiktívnych reálií v texte, ku ktorému pristupujeme ako k faktuálnemu, spôsobuje nedôverčivosť voči dostupným údajom v knihe. Podľa Lubomíra Doležela je jedným z hlavných rozdielov medzi fikčným a faktuálnym (historickým) naratívom ten, že konštrukcia sveta historického (v širšom zmysle faktuálneho) naratívu by mala vychádzať iba zo spoľahlivých dokladov, zatiaľ čo fikčný naratív je oslobodený od pravdivostného hodnotenia, jeho autor môže vyvolať do fikčnej existencie svet akéhokoľvek typu a začleniť doň aj prvky fyzicky nemožných svetov (Doležel, 2002, s. 351), ale „naproti tomu svety historické jsou omezeny na fyzicky možné“ (Doležel, 2002, s. 351). V našom prípade sa ukazuje, že viaceré prvky možného sveta Jettingových zápiskov nemajú overiteľný korelát v reálnom svete, resp. sú s ním v rozpore, čo však odporuje faktuálnemu naratívu. Prvky, ktoré zodpovedajú realite, zas dokladujú putovanie Karola Jettinga bez akejkolvek logickej postupnosti. Na vybraných príkladoch geografických indícií môžeme sledovať jeho pohyb.

Počas plavby do Marseille Jetting vyplával z Londýn, to značí, že musel oboplávať celé Španielsko. Ako sa však dozvedáme z knihy, po šiestich dňoch od vyplávania ich prepadla korzárska loď, ktorá zajala celú posádku anglickej lode. Následne Jetting poznamenáva: „*Kaper (1) sa plavil rovno do Tunisu, tam nás piráti vylodili a hneď aj viedli predať*“ (Jetting, 1797, s. 74). V jednej vete opísal pomerne dlhý časový úsek, a preto nepoznáme presnejšiu trasu pirátskej lode. Najbližšie geografické záchytné body sa dozvedáme až pri opise udalostí, počas ktorých sa Jetting ocitol sám na opustenom ostrove. Ako otrok sa z Tuniska dostal opäť na more v úlohe veslára, túto loď však tiež po krátkom čase prepadli nepriatelia a na mori sa odohrala bitka. Vzhľadom na geografickú polohu nepriateľských strán (Alžírsko – Malta) predpokladáme, že bitka sa odohrala v pomyselnom centre Stredozemného mora. Boj skončil výbuchom lode a následným prebudením sa Jettinga na neznámom ostrove, o ktorom predpokladáme, že sa musel nachádzať v blízkosti boja, a teda tiež v Stredozemnom mori. Nejasne však potom vyznieva moment opustenia ostrova v spoločnosti francúzskeho kapitána, ktorý sa medzičasom tiež ocitol na ostrove: „*O štyri týždne sme sa priplavili k mysu Dobrej nádeje. Tu sme si prisahali so Chamfortom večné priateľstvo a rozlúčili sme sa, lebo on sa mal podľa príkazu plaviť na ostrov Domingo. Ja som sa náhlil na inú loď a dal som si tam poodnášať všetok svoj majetok. Hoci som mal dosť šiat, neboli na moju mieru, preto som si dal ušiť jedny poriadne. Zdržal som sa tu štyri týždne a potom za dvadsaťosem dní som prišiel do Londýna*“ (Jetting, 1797, s. 125). Problém je okrem iného v pomenovaní ostrova Domingo, pretože ostrov

s totožným názvom sme nenašli. Do úvahy prichádzajú obmeny dvoch geografických názvov – Santo Domingo, ktoré sa nachádza na ostrove Haiti a je hlavným mestom Dominikánskej republiky, alebo ostrov Dominika, pričom obe lokality sa nachádzajú v Karibskej oblasti. Zdá sa nám teda nezrozumiteľný pojem Mysu dobrej nádeje, času, za ktorý sa k nemu priplavili, a tiež času návratu Jettinga do Londýna. Znamenalo by to, že zo Stredozemného mora vyplávali smerom na východ, cez Červené more oboplávali Afriku po jej východnom pobreží a tak prišli k Mysu dobrej nádeje. Táto trasa je však nelogická, vzhľadom na cieľ ich cesty (kapitán – predpokladajme Karibskú oblasť, Jetting – Londýn) by sme očakávali, že sa vydajú na západ.

Vyskytujú sa tu aj viaceré chyby – Jetting je v deji vyslaný z Mogadoru, mesta v štáte Maroko, do Maroka, keďže autor tento štát považuje za mesto: „*Netrpezlivý monarcha vydal konečne rozkaz, aby nás poslali [z Mogadoru v Maroku – pozn. aut.] do Maroka. [...] O osem dní neskôr nás desať vojakov odvieďlo z Maroka. Keď už sme boli za mestom...*“ (Jetting, 1797, s. 62 – 63). Niektoré zemepisné nezhody si všimol už Ján Poliak a v súvislosti s nimi upozorňuje na potrebnú „rezervovanosť voči dokumentárnej stránke diela“ (Poliak, 1972, s. 133).

Podobne ako body geografického pohybu aj časové údaje sú nesúrodé, zaznamenané rozmedzia rokov pôsobia nedôveryhodne v kontexte dejových udalostí. Autor častejšie spomína konkrétny mesiac, deň či dokonca hodinu (*dvadsiateho druhého na svitaní, pätnásteho mája o jedenástej hodine...*), roky však uvádza veľmi sporadicky, čo sťažuje orientáciu v deji. Prvým uvedeným dátumom aj s rokom je *13. september 1730*, kedy autor uvádza svoje narodenie. Nasleduje niekoľko časových údajov, podľa ktorých sa dokážeme orientovať v približnom veku hlavnej postavy (*keď som dovŕšil pätnásty rok, práve som začal chodiť do piatej triedy...*). Svoje pôsobenie vo Viedni a následne v Londýne časovo nevymedzuje, ale zo spomínaných udalostí (zle platená práca u advokáta vo Viedni, odchod do Londýna, spoznanie snúbenice...) stručne spísaných na niekoľkých stranách čitateľ nadobudne dojem rýchleho sledu v krátkom časovom rozpätí niekoľkých mesiacov, maximálne pár rokov. Preto je prekvapujúci najbližší presný dátum – deň prvého vyplávania na more v službách anglického kráľa, určený na *26. októbra 1772*. V tento deň by mal teda Karol Jetting už 42 rokov, čo znie nepravdepodobne aj vzhľadom na udalosti, ktoré Jettinga ešte čakajú do jeho smrti (1790). V texte sme na overenie relevantnosti údajov pracovali aj s časovými indíciami typu: „*V nedeľu dvadsiateho piateho augusta sme sa s ním rozlúčili*“ (Jetting, 1972, s. 65). Vzhľadom na dej a časové údaje by sme sa mali nachádzať v roku 1773. Táto indicia sa však nepotvrdila, keďže v danom roku nedeľa 25. augusta nebola, tento dátum pripadol na stredu. Najbližšia nedeľa 25. augusta bola až v roku 1776, čo je v kontexte dejových udalostí opäť príliš neskoro.

Viaceré chyby sa vyskytli aj v dejovom snovaní textu. Ide napríklad o zámenu lodí, keď sa autor „pomýlil“ a vrátil sa v deji na loď, ktorou Jetting cestoval z Anglicka, pričom citovaná situácia sa odohráva na opustenom ostrove, kam sa, ako vieme, Jetting dostal po výbuchu úplne inej lode z Tunisu: „*Uvažoval som, čo si počať, aby som sem nemusel chodiť tak často a aby som nebol tak dlho bez prístrešia. Našťastie som zbadal podvozok z niekoľkých diel, ktoré kapitán lode, ktorou som cestoval z Londýna, mal priviezť na Gibraltár. Nestrácal som čas a začal som robiť voz*“ (Jetting, 1797, s. 86 – 87).

Z historického hľadiska tu nájdeme taktiež niekoľko chýb, ktoré by sa v autentických zápiskoch nemali vyskytnúť, pretože ide o historické nezmysly. Spomína sa tak napríklad neexistujúca vojna medzi Anglickom a Marokom: „*Rozchýrilo sa tiež, že Anglicko vypovedalo marockému cisárovi vojnu a ľudia na nás hľadeli už ako na nepriateľov*“ (Jetting, 1797, s. 62), titul kanadského kráľa, hoci samostatné kráľovstvo v tom čase v Kanade neexistovalo, autor tiež Kanadu považuje za anglickú kolóniu, pričom v danom čase, keď sa tak spomína, bola kolóniou Francúzska. Dozvedáme sa to v odkaze, ktorý Jetting našiel na opustenom ostrove: „*S úžasom som čítal v anglickej reči nasledujúce slová: ‚Zástupca kanadského kráľa založil na tomto úrodnom a krásnom ostrove kolóniu a mňa, Jakuba Moltaya, tu ustanovil roku 1730 za náčelníka...‘*“ (Jetting, 1797, s. 112 – 113). V autentických Jettingových zápiskoch by sa podobné indicie vyskytovať nemali. Práve takéto záchytné body nás vedú k názoru, že kniha bola napísaná až niekedy v čase vydania, teda v roku 1797, pretože vtedy už Kanada bola kolóniou Anglicka a nevedomosťou autora mohlo k takejto chybe dôjsť. V tomto prípade opäť narážame na konfrontáciu s fikčným naratívom, keďže reálna existencia osoby Jakuba Moltaya

v pozícii, aká je mu pripísaná v diele, je z dobového hľadiska nemožná. Nepotvrzuje sa nám teda ani ďalší rozdiel oddelenia fikčného a faktuálneho naratívu, ktorý je podľa Doležela v tom, že „soubor činiteľů v historickém světe je určen množinou činiteľů, kteří se účastnili minulých událostí. Je-li odhaleno (řekněme třeba novými dokumenty), že v historickém světe je začleněna osoba, která aktuálně neexistovala nebo nemohla na události participovat, musí být z tohoto uskupení odstraněna“ (Doležel, 2002, s. 351). Podobné pochybnosti môžu vyvstať aj pri osobe samotného Jettinga, pri ktorom práve spomínaná absencia akýchkoľvek zmienok vyznieva podozrivo.

Vzhľadom na nepotvrdenie reálneho či historického základu textu ani analýzou faktografických údajov ďalej narastá pochybnosť pri opodstatnenosti jeho zaradenia k faktuálnemu naratívu a preberaniu obsahu textu ako reálnej skutočnosti. Vidíme teda potrebu zaujať postoj k textu aj ako k naratívu fikčnému, k čomu nás odkazujú už viaceré predchádzajúce zdôvodnenia.

Fikčný naratív typický pre literárne dielo je v prípade Jettinga zreteľný v sujete príbehu, v spôsobe rozprávania príbehu (typ rozprávača, využitie dialógov, úvahové pasáže) či vo využití viacerých schematických motívov. Čitateľ s kritickým prístupom k textu sa nenechá zviest' hneď v úvode, na ktorý upozornil už aj Ján Poliak (1972, s.131 – 132). Metóda tzv. nájdeneho rukopisu je známa už do antiky, ako pripomína Lenka Pořízková (2014, s. 193), keď princípom tejto metódy je štylizácia autora textu do jeho nálezcu či editora, v našom prípade ide o obe polohy, čím dochádza k zámene rozprávača a empirického autora. Ide tak o posunutie hranice rozprávania až za mystifikačný predhovor, kým v skutočnosti je predhovor jeho súčasťou. Úvod k životu Karola Jettinga tak po kritickom posúdení pôsobí schematicky a nedôveryhodne, kým smerom k čitateľom a čitateľkám mal plniť (a plnil) presne opačnú funkciu. V diele nájdeme tiež využitie viacerých motívov, ktoré sú typické pre žáner robinsonády a ľahko v nich odhalíme inšpiráciu v knihe Daniela Defoa o Robinsonovi Crusoovi, ako napríklad motív stavania obydľia: „*Rýchlo som sa rozhodol, že si tu postavím obydľie, lebo odtiaľto som najlepšie dovidel na všetko okolo. [...] Stavať som ešte nemohol, lebo najskôr som sa musel vrátiť na pobrežie, kde som strávil prvý deň svojho tunajšieho pobytu. Odtiaľ som si chcel priniesť dosky a nástroje, ktoré more v hojnom počte vyhodilo na breh*“ (Jetting, 1972, s. 86), pestovania rastlín: „*Rozhodol som sa, že len čo sa pominie čas dažďov, zasejem obilie a strukoviny, aby som si nahradil, čo som strovil [...] Pôda bola ešte od hojných dažďov kyprá, nuž som sa začal pripravovať na sejbu. Najprv som si našiel vhodný kus pozemku. Bolo ho treba preorať a musel som si urobiť pluh. Veľmi som sa namorďoval, kým som ho zhotovil, no predsa sa mi to podarilo*“ (Jetting, 1972, s. 101 – 102). V knihe nájdeme aj motív ochorenia a svojpomocného uzdravenia, aj keď, v porovnaní s Defoeom, s menším dôrazom na závažnosť situácie, čím je oslabený aj stupeň napätia prameniacy z motívu: „*Všetko som si predstavoval veľmi živo a tak to na mňa zapôsobilo, že som sa naozaj cítil chorý. Stratil som chuť do jedla, farba obličaja mizla. Ak by boli dažde trvali ešte štrnásť dní, nebol by som sa dočkal konca. No len čo prestalo pršať a opäť som sa nadýchal čerstvého vzduchu, cítil som sa lepšie*“ (Jetting, 1797, s. 114). Počas pobytu na ostrove natrafíme na viaceré motívy typické pre robinsonádu, ktoré bolo možné postrehnúť už z krátkeho Jettingovho životopisu v úvode (zbieranie materiálu zo stroskotanej lode, zvierací priatelia, ľudský priateľ, stretnutie s domorodcami...).

Uvažovanie o zápiskoch ako o fikcii nás odkazuje na literárny kontext 18. storočia výrazne poznačený dnes už kultovým dielom Daniela Defoa. Po úspechu príbehu o Robinsonovi Crusoovi si uvedomíme, že po svojej robinsonáde zatúžili aj ostatné krajiny a na známu vlnu sa v roku 1797 napojil tiež uhorský kontext, keď bolo zaznamenané vydanie autobiografického cestopisu autorsky pripisovaného bratislavskému rodákovi Karolovi Jettingovi. Neznámy editor, ktorý Jettingove zápisky vydal, pravdepodobne netušil, aký účinok bude mať toto dielo na nasledujúce generácie. Túžba po robinsonáde sa spojila s túžbou mať vlastného dobrodružného hrdinu a o pol storočie neskôr si už Bratislavčania uctili a pripomenuli svojho slávneho rodáka masívnym pomníkom na spomínanom Ondrejskom cintoríne v Bratislave. V takomto prípade si uvedomíme, kam až môže zájsť prianie mať vlastného „prešporského Robinsona“ a aký vplyv má nekritické preberanie obrazu vytvoreného predchádzajúcimi generáciami.

Domnievame sa, že sa nám analýzou literárnych aj faktografických údajov v texte podarilo dokázať, že v prípade Prešporského Robinsona ide len o mýtus, doteraz nepodrobený hlbšiemu skúmaniu, čím sa podporovalo jeho šírenie. Okrem pomníka, ktorý považujeme za dôkaz romantickej

mysle našich predchodcov, a knihy, ktorej látku sme práve spochybnili, o živote Jettinga nemáme žiadny iný dôkaz. Knihu vydanú v roku 1797 si tak dovoľujeme zaradiť medzi jednu z mnohých kníh ľudového čítania zo žánru robinsonáda (2). Je však výnimočná svojím významom, pretože jej obsahu úprimne uverilo niekoľko generácií, a mnohí mu veria dodnes.

Je na nás, ako sa k tomuto „medzigeneračnému klamstvu“ postavíme. Môžeme ho na základe našich zistení spochybniť upozornením na fiktívny rozmer Jettinga bez podložených faktov. Netvrdíme však, že chceme postavu Jettinga jednoznačne vymazať z povedomia. Môžeme ho aj naďalej heroizovať ako Prešporského Robinsona, avšak naším cieľom je, aby sme si racionálne uvedomili, že ide o mýtus, fikciu. Domnievame sa, že prijatie tejto skutočnosti nemusí Jettingovi ako literárnej postave nijako ublížiť. Peter Valo, ktorý uverejnil článok o Prešporskom Robinsonovi v *Slovenských národných novinách*, vidí problém takto: „Vila Apfela rozhorčilo, že Jetting nemá v Bratislave námestie, ba ani ulicu. Iný bádateľ zapochyboval, či Jetting vôbec existoval a či mohol prežiť také neuveriteľné dobrodružstvá. Tak to už u nás chodí, keď máme konečne domáci superpríbeh, tak sa snažíme spochybniť, či je vôbec pravý. Angličanom neprekáža, že majú v Londýne na Baker Street dom, v ktorom žil zaručene neexistujúci detektív Sherlock Holmes. Keby bol Karol Jetting Angličan alebo nebodaj Američan, určite by podľa jeho rozprávkového osudu nakrútili niekoľko filmov. Akoby nám chýbal kúsok prajnosti, hravosti a fantázie...“ (Valo, 2012, s. 3). Musíme si však uvedomiť, že práve v prípade Sherlocka Holmesa sa verejnosť stavia k tejto osobe vedome s tým, že ide o literárnu postavu. Obdobný prípad nájdeme aj v Českej republike v postave Járy Cimrmana. Ide o mimoriadne obľúbené postavy, pričom je však väčšine ich obdivovateľov zrejmy ich fiktívny pôvod. Z tohto dôvodu nemôžeme brať príklad Petra Vala ako opodstatnený.

Týmto príspevkom by sme Karola Jettinga možno aj radi viac spopularizovali, avšak s kritickým vedomím, že jeho reálnu existenciu aspoň nateraz nie je možné dokázať. Argumenty, ktoré doteraz generácie Jettingových obdivovateľov používali ako dôkazy autenticity, t. j. denníkové zápisky vo forme románu, sa kritickou analýzou samotného textu ukázali ako nedostatočné a ľahko spochybniteľné. Jednoducho, doposiaľ sa nepodarilo potvrdiť existenciu jediného faktu, ktorý by potvrdil pravdivosť či aspoň čiastočnú pravdivosť čohokoľvek, čo dalo vzniknúť reálnemu obrazu Karola Jettinga. Kritickým čítaním cestopisu, heuristickým výskumom a znalosťami histórie sa reviduje dobová fantázia či túžba mať svojho hrdinu a Jetting sa mení na mýtus. Ak túto skutočnosť označujeme ako medzigeneračné klamstvo, tak nie preto, že nám chýba prajnosť alebo by sme chceli obviniť generácie pred nami z podvodu. Skôr ide o to, aby sme si uvedomili vplyv medzigeneračne šíreného obrazu a dôsledky jeho nekritického prijímania. Idea, ktorá dala vzniknúť Karolovi Jettingovi alias Prešporskému Robinsonovi, je dobovo a lokálne podmienená a historicky pochopiteľná. Jettinga možno i naďalej heroizovať ako Prešporského Robinsona, ale historicky zodpovedne len vtedy, ak prijmeme skutočnosť, že ide o mýtus/fikciu. Karola Jettinga by sme tak mali presunúť z historického do literárneho povedomia.

Poznámky

- (1) Kaper – súkromná loď, ktorá koná záškodnícku činnosť.
- (2) Na území Uhorska sa ich v tom čase šírilo prostredníctvom prekladov hneď niekoľko. Upozorňuje na to aj M. Kubealaková (2011, s. 105), tvrdiac, že „... repertoár žánrových foriem mladších knížiek ľudového čítania sa obohacuje o biografickú prózu, prózu pre deti a mládež, poviedky pre ženy, historické, námornícke, tragické ľúbostné poviedky, robinsonády, povesti, rozprávky (čarovné, exotické, realistické) etc.“. V bibliografickej prílohe B1 monografie *Literatúra z okraja* (2011) uvádza robinsonády *Ildeřert, po newwětssjm nesstěstj sstěstny Anđličan* (štyri vydania v Čechách na Slovensku), *Martin Engelbrecht, jeho přihody a cesty* (šesť vydání, preklad z nemčiny), *Mladssi Robinson, k Přigemnému a Vžitečnému obweselenj welkých, y malých djtek* (20 vydání, preklad z nemčiny), *Mladssj Spelhofen, aneb přjhody nowého Robinzona na Tichém moři* (7 vydání), *Plawba gedneho nesstěstného, ku koncý ale bohatého Engličana z Londonu gmenem Berholda* (11 vydání, preklad z nemčiny). Ich detailnej analýze sa venovala M. Hamadová v diplomovej práci *Robinsonády (porovnávacía štúdia)* (Banská Bystrica, 2010).

Literatúra

- APFEL, Viliam. 2006. ... *lebo len prach si. Príbehy z histórie, ktoré sa nevošli do dejepisu*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006. 156 s. ISBN 80-8920-842-8
- DOLEŽEL, Lubomír. 2002. Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou. In: *Česká literatura*, roč. 50, 2002, č. 4, s. 341 – 369. ISSN 0009-0468
- HAMADOVÁ, Martina. 2010. *Robinsonády (porovnávací štúdia)*. [Diplomová práca.] Banská Bystrica : FHV, 2010. 84 s.
- JETTING, Karol. 1972. *Prešporský Robinzon, alebo podivuhodné dobrodružstvá Karla Jettinga, rodeného Uhra. Príspevok k poznaniu krajín a ľudí*. Prel. Hana Ferková. Bratislava : Tatran, 1972. 144 s. [Prekl. z nem. orig. Der ungarische Robinson, oder: Schicksale und wunderbare Abenteuer Karls Jetting, eines gebornen Ungars. Ein Beytrag zur Laender und Menschenkenntnis.]
- KUBEALAKOVÁ, Martina. 2011. *Literatúra z okraja: knihy ľudového čítania mladšej proveniencie v kontexte slovenskej národnej kultúry : dobrodružno-lúbostné prózy*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2011. 278 s. ISBN 978-80-7368-949-0
- POŘÍZKOVÁ, Lenka. 2014. *Přátelský podvod. Mystifikace (nejen) v české literatuře 20. století*. Praha : Academia, 2014. 276 s. ISBN 978-80-200-2398-8
- VALO, Peter. 2012. Čo s bratislavským Robinzonom? In: *Slovenské národné noviny* [online], roč. 27, 2012, č. 45. ISSN 0862-8823. Dostupné na: <http://snn.sk/co-s-bratislavskym-robinzonom/> [2016-03-08]

Summary

Proposed essay elaborates on Karol Jetting's travelogues written in the late 18th century from historical, literary, and mixed perspectives. At the beginning author provides existing facts and opinions regarding the person known as Karol Jetting, and confronts these with her own findings. Author uses the direct method of critical insight and examines the researched text as historical narrative source, and while taking into consideration identified literary elements, she investigates the credibility and probability of the available historical value of the text. In the thesis conclusion author presents her own results from the investigation of the character known as Karol Jetting, which, supported by the text analysis, lead her to consider the text not possessing deeper historical value. Presented conclusion is in contrast with existing opinions regarding the person known as Karol Jetting and disproves their real existence.

O autorke

Autorka je študentkou v magisterskom stupni v odbore učiteľstvo akademických predmetov slovenský jazyk a literatúra v kombinácii s históriou a vo svojej práci sa snaží o prepájanie oboch oblastí záujmu.

Marta Ševcová, Nitrianske Sučany 463, 972 21 Nitrianske Sučany